

Makâsıdü's Şerîa

*Nurşen YÜKSEL

Özet

Yeryüzündeki modern hukuk sistemlerinde, din ve ahlak sistemlerinin kurallarında ve dahi İslam hukukunun kaynakları olan Kur'an ve Sünnetin koyduğu kurallarda bir takım gayelerin gözetildiği görülmektedir. İlk olarak İslam hukuku özelinde hüküm koyarken kullanılacak bir yöntem olarak Makâsıdü's Şerîa'nın tanımı ve bilinmesinin öneminden bahsedilmiştir. Daha sonra gayenin yani korunması hedeflenen yarar bakımından yapılan üçlü tasnife ve "zarûriyyâtı hamse" olarak terimleşen beş temel yarara değinilmiştir. Sonuç olarak ise İslam hukukunda gözetilen bu kaidenin, günümüz şartları ışığında sağlayacağı fayda konusunda görüşler beyan edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *fıkıh, gaye, maslahat, zarûriyyat*

Giriş

Toplum düzenini sağlayabilecek, toplum içerisinde yaşayan bireyin kişisel olarak ya da topluma ilişkin yaşadığı problemlere çözüm üretebilecek hükümlerin varlığı için, bu alanda çalışan kimselerin hukukun gerçekleştirmeyi istediği hedef ve amaçları kavraması gerekecektir. Bu noktadan hareketle İslam Hukukunda da alimler, amaç unsuru üzerinde durmuştur. Nitekim Kur'an-ı Kerim'in bir çok ayetinde evrende bir nizam bulunduğu, hiçbir şeyin boşuna yaratılmayıp bir amacının bulunduğu ve yaratılanların insanın hizmetine verildiği¹ vurgusu

---

* TÜRGEV Akademi VI. Aşama, nursenyuksel05@gmail.com

¹ Ertuğrul Boynukalın, "Makâsıdü's Şerîa", *DİA*, XXVII, 423.

dikkat çekmektedir. İslam âlimlerinin çoğunluğu da Allah'ın koyduğu bütün hükümlerde birtakım ana gayeleri hedeflediği ve bu gayelerin insanlar için fayda sağlama, onları zarardan koruma ve dünyayı şerlerden temizleme noktasında birleştiği hususunda ittifak etmişlerdir.²

İslam hukukunda nasların anlaşılması ve olaylara uygulanması ya da hakkında nas bulunmayan durumlarda hüküm verilebilmesi için gözetilebilecek bazı ilkelerin olması gerektiği savunulur. Bu durum hem ihtilafları azaltacak hem de doğru ve tutarlı ictheadların yapılmasını sağlayacaktır.³ İslam hukuk düşüncesinde gaye konusuna en geniş yer veren hukukçu olduğu tartışmasız olarak kabul edilen Şatıbî de, şer'i hükümlerde katiliği sağlayacak bir delil aramış ve bu katiliği şer'i gayelerde bulmuştur.⁴

Bu bağlamda karşımıza çıkan ilk kavramlardan birisi olan Makâsîdü's Şeria, "dinin gayeleri" anlamını taşır. Daha sonra İslam hukukçularının ağırlıklı olarak ele alması sonucunda "dini-hukuki düzenlemelere hakim olan amaç unsurunu" ifade eden bir tabir haline gelmiştir.⁵ Şatıbî, dini ve hukuki hükümlerin konulmasında müctehidde bulunması gereken nitelikler ve dolayısıyla icthead etmenin ilk şartı olarak "Şeriatın maksatlarını derinlemesine bilmek", ikinci ve son şart olarak da "makâsîd bilinci üzerine kurulmuş bir hüküm çıkarma gücüne sahip olmak" gerektiğini savunur.⁶

İslam teşriinin ana gayeleri, korunması hedeflenen yararın önem derecesine göre üçlü bir tasnifle düzenlenmiştir.⁷ Bunlar "Zarûriyyât, hâciyyât ve tahsîniyyât"tır.

---

² Zekiyüddin Şabân, *İslam Hukuk İlminin Esasları (Usûlü'l-fikh)* (trc. İbrahim Kâfi Dönmez), Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2018, s. 534.

³ Ali Pekcan, "Makâsîdü's-Şeria Bilgisinin Önemi," *Marife*, 2002, sy. 2, s. 219-227, s. 219.

⁴ Ertuğrul Boynukalın, *İslam Hukukunda Gaye Problemi* (doktora tezi, 1998), Marmara Üniversitesi, s. 19-20.

⁵ Boynukalın, "Makâsîdü's Şeria", *DİA*, XXVII, 423.

⁶ Ahmet Raysûnî, "Makâsîd ve İctihat Şatıbî Merkezli Bir Bakış (trc. Ahmet Yaman)," *Diyanet İlmi Dergi*, 2003, sy. 3, s. 65-86, s. 66.

⁷ Boynukalın, "Makâsîdü's Şeria", *DİA*, XXVII, 424.

1. Zarûriyyât

“Zarûriyyât, en üst düzeydeki yararları, yani toplumun varlığı ve dirlik düzenliği için vazgeçilmez temel hak ve değerleri ifade eder.”⁸ Zarûriyyât kapsamında gözetilmesi gereken ilkeler, dinin gönderilişinin asıl amacıdır ve bu ilkeler ortadan kalktığında din de ortadan kalkmış olur⁹ ifadeleriyle kavramın tanımı açısından çeşitli yorumlar yapılmıştır. “Gazzâlî ise zarûriyyâtı beşe ayırarak dinleri, canları, akılları, nesilleri, malları korumak kullar açısından dinin zarûrî maksatlarıdır demektedir.”¹⁰

Dinin gönderilişinin asıl amacı olarak kabul edilen zarûrî ilkelerin Kur’an’ı Kerim’de Mümtehine suresinin 60. ayetinden hareketle şekillendiğini görmekteyiz. “*Ey Peygamber! Mü’min kadınlar, Allah’a hiçbir şeyi ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, çocuklarını öldürmemek, elleriyle ayakları arasında bir iftira uydurup getirmemek, hiçbir iyi işte sana karşı gelmemek konusunda sana biat etmek üzere geldikleri zaman, biatlerini kabul et ve onlar için Allah’tan bağışlama dile. Şüphesiz Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.*” Hz. Peygamber’in ashâbından biat alırken bağlı kalacakları ilkelerden bahseden bu ayetin zarûriyyâta işaret ettiği usul bilginlerince kabul edilmiştir.¹¹

İlk olarak, *dinin korunması* ilkesinin bahsi geçen ayette Allah’a hiçbir şeyi ortak koşmamak ve Rasûlüne karşı gelmemek olarak tevhîd ve nübüvvet bağlamında incelendiği görülmektedir. Zina etmemek, çocuklarını öldürmemek ve iftira uydurmamak da *nesli ve canı koruma* ilkesi kapsamında değerlendirilir.¹² *Malı koruma* ilkesinin ayetteki görünüm şekli ise hırsızlık yapmamanın şart olarak sunulmasıdır. *Aklı korumak* ilkesi kapsamında ise iman edenin

⁸ Boynukalın, “Makâsîdü’ş Şerîa”, *DİA*, XXVII, 435.

⁹ Gönül Seyis, *Kur’an Kıssalarında Makasîd-ı Şerîa* (yüksek lisans tezi, 2012), Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, s. 45.

¹⁰ İsmail Hakkı Gürdeniz, *Makâsîdü’ş-Şerîa Açısından İslam’da Evlilik* (yüksek lisans tezi, 2018), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, s. 12.

¹¹ Ali Pekcan, “Makâsîd Teorisinin Temel Parametreleri,” *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 2004, sy. 3, s. 113-142, s. 130.

¹² Gürdeniz, *Makâsîdü’ş-Şerîa Açısından İslam’da Evlilik*, s. 12.

aslında fitratını koruduğu düşüncesiyle, iman eden her mü'minin, bu noktada aklın korunması ilkesini de gerçekleştirdiği söylenmektedir.¹³

Kur'an'ı Kerim'e bakıldığında aslında hemen her ayetin bu beş temel ilkeyi korumaya yönelik olduğu karşımıza çıkacaktır. Ancak burada ayrıntılı bir şekilde bu ilkelerin üzerinde durulmayacaktır. Son olarak bu ilkelerin aslında sadece İslam dinine özgü olmadığı fikrini Pekcan şu ifadelerle dile getirmektedir:

“Bu zarûrî beş temel ilkenin, hem "insan hakları teorisinin" hem "doğal hukuk" öğretisinin vahye dayalı ve insan doğasına uygun "asli unsurlarını oluşturduğunu söyleyebiliriz." Bu “insan” merkezli, ideal hukuku temsil etmeye en elverişli temeldir. Bu beş ya da altı genel prensipten oluşan "ideal" hukuk zemini bütün insanların mutluluğunu sağlayacak bir referans olabilir.”

2. Hâciyyât

Bu sınıflandırmada ikinci maksat olarak değerlendirilen hâciyyât, insanların yaşantılarını kolaylık içinde ve sıkıntıya düşmeden sürdürebilmek için muhtaç oldukları düzenlemeler¹⁴ anlamında kullanılmaktadır. Bu düzenlemeler olmadığı takdirde zarûriyyâtın korunmadığı hallerdeki gibi toplum düzeni bozulmaz ancak insanlar zorluk ve sıkıntı ile karşılaşır. Bu tür faydaların sağlanması için konulmuş hükümlere örnek olarak abdest için su bulunamadığı takdirde teyemmüm alınması, yolculuk esnasında dört rekatlık namazların kısaltılması, normal ihtiyaçlara ait davranışların helal kılınması¹⁵, satım ve kira vb. akidlerin meşru kılınması¹⁶ sayılabilir.

3. Tahsîniyyât

Tahsîniyyât kapsamındaki hükümler için yapılan tanımlama ise hayatı güzelleştirmeyi hedefleyen ve insanı mükemmeli aramaya teşvik eden düzenlemeler ve bunların sağladığı

¹³ Seyis, *Kur'an Kıssalarında Makasıd-ı Şeria*, s. 46.

¹⁴ Şabân, *İslam Hukuk İlminin Esasları*, s. 536.

¹⁵ Şaban, *İslam Hukuk İlminin Esasları*, s. 547.

¹⁶ Boynukalın, “Makâsıdü’ş Şerîa”, *DİA*, XXVII, 425.

faydalar¹⁷ olarak karşımıza çıkar. Kemâliyyât olarak da isimlendirilen bu terim, kâmil insan, üstün ahlak ve güzel davranış nitelendirmelerinin gerekli kıldığı durumlardır.¹⁸ Bu kapsamdaki hükümler, zarûriyyât ve hâciyyâtta olan aslî maslahatları ahlaki yönden en üst seviyeye taşıma amacına yöneliktir.¹⁹ Bunlara örnek olarak temizlikle ilgili hükümler, yeme içme adabı, pis şeylerin satılmasının yasak olması gibi konular gösterilebilir.²⁰

Sonuç

Makâsıdın en önemli konusu, nihai hedefi ve büyük faydası olarak, hukuk düzenini korumak ve hükümlerini ictihad ile tespit etmedeki etkisini ve dolayısıyla bu hukuk düzeninin ışık tutup yönlendirdiği doğrultuda yürümek tespit edilmiştir.²¹ Bu ifadeyi daha iyi anlamamıza yardımcı olacak açıklama Pekcan'dan gelmektedir. Müctehidin, hukukun gayelerini bilmesinde teorik ve pratik olmak üzere üç temel yarardan söz eder. Bunlardan ilki nasların doğru anlaşılıp yorumlanmasıdır. Gayelerin bilinmesi hem nasların anlaşılıp olaylara uygulanmasında hem de hakkında nas bulunmayan durumlarda hüküm verilmesinde en önemli vasıtaadır.²² İkinci olarak Pekcan makâsıdı, hukuki problemlerin çözümünde yeni bir yöntem olarak nitelendirir. Türk Medeni Kanununda da yer alan benzer ifadelerle, hakkında açıkca bir emir veya nehyin bulunmadığı durumlarda İslam hukukunun genel amaçları ve taşıdığı ruh dikkate alınarak bir hüküm verilmesi gerektiği savunulur. Zikredilen son yarar ise mükelleflere psikolojik ve moral destek sağlaması açısından değerlendirilmiştir. Nitekim Gazzâlî, zihnin, bir hüküm ile onun dayandığı gerekçe ve gayeleri arasındaki bağlantı ve ilgileri tesbit edip bir hukûkî neticeye

---

¹⁷ Gürdeniz, *Makâsıdü'ş-Şeria Açısından İslam'da Evlilik*, s. 19.

¹⁸ Şabân, *İslam Hukuk İlminin Esasları*, s. 537.

¹⁹ Seyis, *Kur'an Kıssalarında Makasıd-ı Şeria*, s. 57.

²⁰ Boynukalın, *İslam Hukukunda Gaye Problemi*, s. 97.

²¹ Raysûnî, "Makâsıd ve İctihat" s. 65.

²² Pekcan, "Makâsıdü'ş-Şeria Bilgisinin Önemi," s. 225.

varmasının önemine işaret ederek, bu çabanın, zihni aktif kılmakla kalmayıp, gönlü de tatmin edip yatıştıracağını belirtmiştir.²³

Şâriin hükümleri vazetmedeki gayelerine atfedilen bu önemin nasların lafzi manalarının tamamen ortadan kaldırması gibi bir soruna yol açacağı endişesiyle âlimlerin, ihtiyatlı davranarak bazı sınırlamalar getirmiş olmaları da değerlendirilmelidir. Ancak Hulefa-i Raşidin ve özellikle de Hz. Ömer döneminde değişen toplumsal şartlar karşısında da gai ictihada başvurulması sonucunda günümüz meseleleri açısından da yönlendirici olacak pek çok ictihatla karşılaşmaktayız.²⁴ Bu noktada makâsıdın sağlayacağı yarar ve istismar edilmesine karşı alınacak tedbirler arasında bir denge kurmak maksadıyla; anlamı ve sübûtu kesin olan Kur'an ve sünnet naslarını ve üzerinde ilk dönemden itibaren bütün İslam âlimlerinin icmâ ettikleri hususları makâsıd konusunda sınırlayıcı ölçüt olarak kabul etmek gerekmektedir.²⁵

Yukarıda zikrettiğimiz tüm ilkeler ve yararlar doğrultusunda, sınırlayıcı ölçütleri de dikkate alarak, yapılacak olan mzkâsıd çalışmaları ve bunun ışığında ortaya çıkacak olan ictihatlar İslam hukukunun yenilenmesi ve günümüz şartlarına uyarlanması bakımından bu çabaların en önemli bölümünü teşkil edecektir.²⁶

---

²³ Pekcan, "Makâsıdü'ş-Şeria Bilgisinin Önemi," s. 226.

²⁴ Boynukalın, *İslam Hukukunda Gaye Problemi*, s. 176.

²⁵ Boynukalın, "Makâsıdü'ş Şerîa", *DİA*, XXVII, 426.

²⁶ Boynukalın, *İslam Hukukunda Gaye Problemi*, s. 177.

Kaynaklar

- Boynukalın, Ertuğrul. “Makâsıdü’ş Şerîa”, *DİA*, XXVII, 423-427.
- . *İslam Hukukunda Gaye Problemi* (doktora tezi, 1998). Marmara Üniversitesi.
- Gürdeniz, İsmail Hakkı. *Makâsıdü’ş-Şeria Açısından İslam ’da Evlilik* (yüksek lisans tezi, 2018). Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi.
- Pekcan, Ali. “Makâsıd Teorisinin Temel Parametreleri.” *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 2004, sy. 3, s. 113-142.
- . “Makâsıdü’ş-Şeria Bilgisinin Önemi.” *Marife*, 2002, sy. 2, s. 219-227.
- Raysûnî, Ahmet. “Makâsıd ve İctihat Şatıbî Merkezli Bir Bakış (trc. Ahmet Yaman)” *Diyanet İlmi Dergi*, 2003, sy. 3, s. 65-86.
- Seyis, Gönül. *Kur’an Kıssalarında Makasıd-ı Şeria* (yüksek lisans tezi, 2012). Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi.
- Şabân, Zekiyüddin. *İslam Hukuk İlminin Esasları (Usûlü’l-fıkh)* (trc. İbrahim Kâfi Dönmez). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2018.